

UDK 26 (497.6 Sarajevo) "1901/1941" : 061.22 (497.6 Sarajevo)
Pregledni rad

SARAJEVSKO JEVREJSKO PJEVAČKO DRUŠTVO *LIRA*

Vojka Besarović-Džinić

Davis, California, United States of America

Jedino bosanskohercegovačko Jevrejsko pjevačko društvo Lira osnovano je u Sarajevu 1901. godine. Autorica teksta prati razvoj Lire osobito u drugom periodu razvoja ovoga društva (1918-1941) prema podacima objavljenim u dnevnoj i periodičnoj, jevrejskoj i nejevrejskoj štampi, časopisima i drugim relevantnim publikacijama. Lira potpuno zamire sa radom 1941. godine i nikada kasnije nije bila obnovljena.

Ključne riječi: Lira, Jevreji, Jevrejsko pjevačko društvo, Sarajevo

Austrougarsko upravljanje Bosnom i Hercegovinom unijelo je življi razvoj kulturnih aktivnosti u njenim većim i manjim mjestima već neposredno nakon 1878. godine. Između ostalih i među prvima pojavljuju se pjevačka društva, nastala pretežno na nacionalnoj i konfesionalnoj osnovi. Mada pjevačka po nazivu, sva su ona bila znatno šira po obimu djelatnosti i umjetničkim formama koje su se u njima njegovale. Vodeća i glavna forma bio je hor, uz koji su redovno postojale i diletantska, recitatorska i tamburaška sekcija, a u nekim pjevačkim društvima sve zajedno ili samo neke od njih. Pjevačka društva ujedno su bila centar organizovanja društvenih zabava i drugih kulturnih manifestacija sa širokim izborom umjetničkog programa, atraktivnog za publiku pred kojom su nastupala. Od 1878. do 1918. godine u

Bosni i Hercegovini su bila osnovana 32 pjevačka društva¹, od kojih je većina njih nastavila djelovanje i kasnije. Uz brojne čitaonice, pjevačka su društva sačinjavala glavne punktove društvenog života u gradovima i varošicama, te bila formirana u odnosu na strukturu stanovništva, gdje su postojali uslovi za razvoj. U mjestima sa izmiješanim stanovništvom najčešće su osnivana srpska i hrvatska pjevačka društva: *Sloga* i *Trebević* u Sarajevu, *Gusle* i *Hrvoje* u Mostaru, *Jedinstvo* i *Nada* u Banjaluci, *Njegoš* i *Majevica* u Tuzli, *Dečanski* i *Zvečaj* u Zenici. Tamo gdje je živio jednonacionalni puk bila su osnivana pjevačka: hrvatska pjevačka društva – *Vlašić* u Travniku, *Zvijezda* u Varešu, *Dinara* u Livnu, te srpska pjevačka društva – *Vila* u Prijedoru, *Zastava* u Nevesinju, *Krajišnik* u Bosanskom Novom. Što se tiče muslimanskih pjevačkih društava, u nekim mjestima Bosne i Hercegovine bili su formirani samo muški pjevački zborovi, ali ne i muslimanska pjevačka društva s obzirom na položaj muslimanske žene u tadašnjem društvu.

Najveći broj pjevačkih društava bio je osnovan u Sarajevu, njih pet, i to: Muško pjevačko društvo *Manneresangsverein*, osnovano 1887, sastavljeno skoro isključivo od doseljenika u Bosnu i Hercegovinu; Srpsko pjevačko društvo *Sloga*, osnovano sljedeće, 1888; Hrvatsko pjevačko društvo *Trebević*, osnovano 1894, Jevrejsko pjevačko društvo *Lira*, osnovano 1901. godine, i na kraju Radničko pjevačko društvo – *Proleter*, osnovano 1905. godine², koje i danas djeluje.

Jevrejsko pjevačko društvo *Lira* bilo je jedino jevrejsko društvo toga tipa formirano u cijeloj Bosni i Hercegovini. Djelovanje *Lire* trajalo je pune četiri decenije, sve do tragične 1941. godine.

Lira je istupila prvi put javno 1896. godine na jednoj svadbi i prije nego što je zvanično formirana kao društvo. Kratko iza toga, a "Pod uticajem prosvetiteljskih ideja, proširenih tada osobito među Španjolima, izrađen je najposle društveni statut na jevrejsko-panskom i 'zemaljskom' jeziku i već 8. oktobra 1900. godine overen od vlasti. Društvo se zvalo tada 'La Lira', sociedad de cantar de los judios-espanoles, a zadatak mu je da neguje muziku i pevanje, a uz to i da unapredjuje društvenost.[...] Pored pevanja, 'Lira' je celo vreme kultivisala i svoje sporedne zadatke: priređivanjem zabava, sela i čajanki gajila

¹ Pejanović Đ. 1929. 339.

² Šarac N. 1955. 128.

društvenost, svojom bibliotekom propagirala knjigu, putem stalne diletantske sekcije negovala pozorišnu umetnost (prva španjolska pozorišna predstava u Sarajevu bila je još 1888. godine) i dr. Službeni jezik u društvu bio je najpre jevrejsko-španski, a od 1910. godine isključivo srpskohrvatski. Tek posle prvog svetskog rata (1920) 'Lira' je postala zajedničko pevačko društvo svih sarajevskih Jevreja."³

Autor teksta *Jevrejsko pjevačko društvo "Lira" u Sarajevu*, potpisan sa "P" (vjerovatno Jovan Palavestra), konstatuje da su "[...] sedam godina poslije postanka 'Trebevića' i sarajevski španjolski Jevreji (sefardskog obreda) osnovali današnju Liru". Istorija društva spominje među prvim inicijatorima i osnivačima Rafaela Pesaha, koji je došao u Sarajevo iz Dervente god. 1894, iz tamošnjeg tamburaškog društva, kako je sobom bio donio nekoliko tamburica, malo je vremena prošlo, pa je postalo Tamburaško društvo 'Lira'. Domove i mahale oni su zabavljali svojim sviranjem i prigodnim pozorišnim igrama. Dirigent i učitelj im je bio obučar Ivan Banić. "Rad pjevačkog društva 'Lira' počeo je statutarno djelovati od oktobra 1900. godine. Na čelu odbora je bio Leon J. Finci. Njeguje se, pored vokalike i instrumentalike, još i pozorišna umjetnost, kroz rad diletanata. Prvi horovođa 'Lira' bio je g. Kosta Travanj koji je u njoj djelovao skoro punih 30 godina, sve do god. 1925."⁴

U monografiji *Jevreji Sarajeva i Bosne i Hercegovine* Avram Pinto konstatuje da poslije nekoliko uspješnih koncerata u Sarajevu *Lira* priređuje koncerte i u tadašnjoj "bosanskoj provinciji." Godine 1906. *Lira* daje koncerte u Travniku i Zenici, 1910. u Višegradu i Travniku. Kao posebno značajan datum u razvoju *Lira* uoči Prvog svjetskog rata Pinto ističe gostovanje Srpsko-jevrejskog pjevačkog društva iz Beograda u Sarajevu u maju 1912. godine. "Ovaj muzički događaj prvoga reda otvorio je oči i svim prijateljima 'Lira' da i 'Lira' mora preći granice diletantizma." Ovaj silan entuzijazam i polet naglo je prekinuo Prvi svjetski rat. Od 1914. do 1918. godine zamro je svaki rad *Lira*, a sazivanje Glavne skupštine *Lira* u cilju obnavljanja njenog rada dolazi 1. januara

³ Kruševac T. 1966. 92.

⁴ *Srpsko pjevačko društvo "Sloga" u Sarajevu o pedesetogodišnjici 1888-1938*. Sarajevo: O Duhovima, 1938. 26. Kosta Travanj je bio i dugogodišnji dirigent sarajevskih pjevačkih društava *Sloga* i *Proleter*.

1919. godine.⁵ Time počinje, ustvari, drugi period u djelovanju *Lire*, onaj koji je predmet autoricinog razmatranja.

Djelovanje *Lire* u međuratnom periodu predstavlja najznačajniji period u radu ovog jevrejskog pjevačkog društva ne samo po dužini trajanja nego i po raznovrsnosti aktivnosti koje je *Lira* tada obavljala. O njenim brojnim aktivnostima nalaze se podaci u sačuvanoj tadašnjoj štampi, jevrejskoj i nejevrejskoj, dnevnoj i periodičnoj. Ti dragocjeni podaci pružaju uvid u djelovanje društva kako u Sarajevu tako i van njega, na gostovanjima koja je *Lira* priređivala u tom vremenskom periodu. U samom Sarajevu *Lira* je, očigledno, osim aktivnosti društva u vlastitom aranžmanu, često veoma igrala zapaženu ulogu i učestvovanjem na javnim nastupima mnogih sarajevskih društava, prvenstveno jevrejskih, a zatim i nejevrejskih. Domaća štampa uz to objavljuje i razne pismene zahvalnice *Liri* od drugih društava.⁶

Sarajevska štampa kontinuirano prati rad *Lire* između dva svjetska rata, i to naročito djelovanje glavnog odbora, rad hora, kao i razne manifestacije na kojima je bila prisutna *Lira*. Često se dešavalo da objavljivane notice u štampi prevazilaze granice novinskih informacija.

Pišući o održanoj zabavi jevrejskog sportskog kluba *Bar-Kohba*, sarajevski list *Židovska svijest* konstatuje da je "[...] na toj zabavi sudjelovalo Jevrejsko pjevačko društvo 'Lira' sa svojim jakim mješovitim zborom. Sa zadovoljstvom je publika mogla konstatovati, kako se 'Lirin' zbor rapidno oporavlja. To naročito vrijedi za muške glasove, koji su bili odlični. Sigurno se taj vanredan napredak imade u prvom redu pripisati zaslužnom zborovođi g. Travnju, ali su i pjevači i pjevačice svojom marljivošću i dobrom voljom mnogo doprinijeli ovom uspjehu."⁷

⁵ Pinto A. 1987. 144.

⁶ "Jevrejsko žensko dobrotvorno društvo 'La Humanidad' je povodom jubilarne proslave društva, održane u Sarajevu 3. i 4. januara 1920. godine, uputio javnu zahvalu učesnicima proslave, među kojima i 'jevrejskom pjevačkom društvu La Lira' i izvrsnom zborovođi gosp. Kostu Travnju." Sarajevo: *Židovska svijest* br. 57. Sarajevo: 23. I 1920. 5. Židovsko sportsko društvo *Bar-Kohba* objavljuje javnu zahvalu povodom priprema za zabavu toga društva, održanu u Sarajevu 21. februara 1920. godine. "U prvom redu ide hvala cijenjenim pjevačicama i pjevačima 'Lire', osobito vrlom zborovođi g. Travnju", ističe se u toj zahvali. *Židovska svijest* br. 64. Sarajevo: 5. III 1920. 3.

⁷ *Židovska svijest* br. 62. i 63. Sarajevo: 27. II 1920. 5.

Lira je, kao jedino jevrejsko pjevačko društvo u Sarajevu, a i u Bosni i Hercegovini uopšte, najčešće sudjelovala sa svojim horom na brojnim javnim nastupima raznih jevrejskih društava, njihovim zabavama i drugim manifestacijama. Sarajevska štampa između dva svjetska rata registruje sudjelovanje *Lirinog* hora u sklopu društava *La Benevolencia*, *Glorija*, *La Humanidad*, *Barkohba*, *Židovskog nacionalnog društva za Bosnu i Hercegovinu* u Sarajevu. Na Glavnoj godišnjoj skupštini *Židovskog nacionalnog društva za Bosnu i Hercegovinu*, održanoj 30. marta 1921. godine, konstatovano je, između ostalog, da je društvo živjelo sa svim ovdašnjim jevrejskim društvima "[...] u dobrim i prijateljskim odnošajima pa su na pr. Jevrej. pjevačko društvo 'Lira' i Žid. športsko društvo 'Barkohba' na poziv dobrovoljno sudjelovali kod svih naših priredaba, te su ova društva mnogo doprinijela da su naše priredbe uvijek i u svakom pogledu uspjele."⁸

Na stranicama istog tog lista zabilježena su, međutim, i drukčija gledanja na rad *Lirinog* hora. Odbor *Lire* je čak smatrao potrebnim da uputi javni apel pjevačima i pjevačicama *Lire*. Objavljujući citirani apel *Lirinog* odbora, uredništvo ovog sarajevskog jevrejskog lista propratilo ga je i svojim komentarom: "Uredništvo našega lista, koje je vazda s velikim simpatijama pratilo lijep razvitak i napredak 'Lira' bolno konstatuje, da, prema riječima samog odbora - prijati društvu opasnost nazatka u pogledu njegovog djelovanja i ispunjavanja onih zadaća, koje je 'Lira' i dosada u jevrejskom životu kod nas vršila. Pridružujemo se potpuno mišljenju, da nama Jevrejima ne bi služilo na čast, kad bi se izjalovili naponi 'Lirinog' odbora, da svoj zbor održi na dosadašnjoj visini i mi se nadamo i želimo da se gornjem apelu zdušno odazovu svi oni, kojih se to tiče, da na taj način sačuvamo jednu od onih naših institucija, kojima se s pravom ponosimo. Neobično slaba posjeta pjevačkih pokusa od strane članova zbora, osobito pjevača, nuka potpisani odbor, da ovim putem ponovno upozori pjevačice i pjevače na njihovu dužnost. 'Lirin' zbor, koji se dosada odlikovao ustrajnošću i marljivošću, počeo je u posljednje vrijeme da u tome popušta u tolikoj mjeri, da se čak ni probe ne mogu održati. Mnogo nenadoknadivog vremena je izgubljeno. Članovi zbora moraju ipak jednom doći do uviđavnosti, da bi počinili neoprostiv grijeh kada bi radi njihovog stalnog izostajanja sa proba 'Lira' počela nazadovati. Pjevačice i pjevači, koji

⁸ *Židovska svijest* br. 117. Sarajevo: 1. IV 1921. 2-4.

su svojim radom nastojali, da podignu 'Liru' na nivo jednog ozbiljnog pjevačkog društva, moraju doći do spoznaje, da i oni snose dio odgovornosti za prijeteći nazadak društva, koji ne bi nama Jevrejima služio načast. Odbor se stoga ponovo obraća svom zboru sa ozbiljnom molbom, da vrše svi pjevači i pjevačice svoju dužnost tačno i savjesno, jer će samo tako 'Lira' biti ono, što mi svi hoćemo: jedna kulturna ustanova, dostojna jevrejske reprezentacije."⁹

Kontinuirano prateći obavijesti lokalne štampe, trebamo priznati da ponekad publicitet *Lire* nije bio jednako cijenjen i naglašavan. Primjera radi, *Lira* je u okviru svoga djelovanja u Bosni imala i zajednička sudjelovanja na velikoj narodnoj svečanosti na Ilidži 25. maja 1924. godine, kada su, osim *Lire*, učestvovali i beogradsko Srpsko jevrejsko pjevačko društvo, sarajevsko Srpsko pjevačko društvo *Sloga* i sarajevsko Hrvatsko pjevačko društvo *Trebević*.¹⁰ U štampi je registrovana i turneja *Lire* u Banjaluku.¹¹ Ipak, glavni dio *Lirinih* nastupa izvan Sarajeva priređivan je van Bosne i Hercegovine.

Ponekad se istovremeno kroz štampu naslućuje i želja za promjenom u okviru djelovanja *Lire*, što predstavlja i razvoj njene evaluacije od osnivanja do tekućeg vremena u kome se odbor nalazi. Naprimjer, tek nekoliko mjeseci nakon navedene svečanosti na Ilidži *Narodna židovska svijest* ističe da je odbor *Lire* zaključio da se "društveni zbor potpuno reorganizuje. [...] U tu svrhu umoljavaju se svi oni, koji žele i osjećaju potrebu i volju, da u zboru učestvuju, bez obzira, da li su dosada bili u zboru ili ne, da izvole doći u društvene prostorije u ponedjeljak, 3. novembra ili u srijedu, 5. novembra, i to gospođice u 6 sati, a gospoda u 8 sati na večer i jednog drugog dana, kada će se pod vodstvom zborovođe sastavljati definitivni spisak članova zbora."¹² Da te mjere *Lirinog* odbora nisu dale željeni rezultat, vidi se iz novinske vijesti prema kojoj je odbor *Lire* riješio "[...] da radi reorganizovanja zbora raspusti sadanji zbor. Odbor moli sadanje pjevače, kada budu pozivani na pjevanje u hramu, da se tome pozivu svakako odazovu", kaže se u toj novinskoj vijesti.¹³

⁹ *Židovska svijest* br. 154. Sarajevo: 3. II 1922. 3.

¹⁰ *Lirinim* horom dirigovao je tom prilikom Kosta Travanj, a horom *Sloge* profesor Ljubo Bajac. *Narodna židovska svijest* br. 9 -10. Sarajevo: 23.V 1924. 8.

¹¹ "Turneja 'Lire' u Banju Luku". *Jugoslavenski list* br. 94. Sarajevo: 21.V 1936. 5.

¹² *Narodna židovska svijest* br. 30. Sarajevo: 31.X 1924. 5.

¹³ *Narodna židovska svijest* br. 76-77 (340-341). Sarajevo: 17. IX 1925. 13.

Potpuna reorganizacija *Lire* izazvala je i promjenu dirigenta. *Narodna židovska svijest*, između ostalog, javlja da je Ljubo Bajac "[...] poznati stručnjak, koji možda ukaže na lijepe uspjehe svog dosadašnjeg rada kao dirigent, pa će bez sumnje i 'Lirin' hor, da se pod njegovim vodstvom uspješno razvije. Imenovanje g. Bajca stupa u pozadinu - iako ne sasvim - dugogodišnji horovođa društva g. Kosta Travnj, opće poznati i omiljeni naš sugrađanin, koji je ne samo ravnao 'Lirinim' horom gotovo 25 godina - jedan ljudski vijek - nego je i inače naročito u jevrejskim krugovima bio nebrojeno puta rado viđenim i slučajnim gostom: jer naš 'Kojo' kako ga od milja nazivlju - osima dirigentskim sposobnostima raspolaže i rijetkim glasom, koji se uvijek tako pripravno stavljao na raspolaganje i jevrejskim institucijama u bezbroj prigoda, i privatnim društvima, gdje Kojina tačka važi kao naročita atrakcija. Teško ima Sarajlije, a još manje sarajevskog Jevreja, koji nije imao prilike, da se naslađuje, slušajući njegov zvučan tenor. - 'Lira' pak imade sve svoje dosadašnje uspjehe u najvećoj mjeri njemu da zahvali. Nezaboravan će ostati njegov ogroman rad za 20-godišnjicu društva (1921), a kada je 'Lirin' hor - valjda prvi put - izveo čitav jedan odličan i težak koncertni program. Pa i oni brojni 'Lirini' članovi, kod čijih je vjenčanja 'Lira' učestvovala, s nekim se osobitim zadovoljstvom sjećaju 'Lirinog' hora kojieg se skladno isticao i dirigentov glas. - Sada kad on napušta aktivan rad u 'Liri', njegovi se brojni prijatelji nadaju, da će se i u buduće moći radovati Koji, vazda svježem i veselom kakav jest i kakav želimo da nam i nadalje ostane!"¹⁴

Još nekoliko očigledno vrlo bitnih informacija o odnosu *Lire* prema njenom prvom dirigentu slijedi u više navrata u štampi. U izvještaju sa Glavne skupštine *Lire*, održane u Sarajevu 8. februara 1926. godine, konstatuje se, pored ostalog, da je u samom zboru nastala "[...] promjena ostavkom dugogodišnjeg horovođe g. Koste Travnja, čiju je funkciju preuzeo vrsni prof. g. Ljubo Bajac." Na istoj sjednici "skupština je dugogodišnjeg društvenog horovođu g. Kostu Travnja, koji je 25 godina ravnao horom 'Lire', imenovala počasnim dirigentom i ujedno zaključila, da mu se u dotičnoj zgodi preda jedan rad sarajevskih Jevreja."¹⁵ Nadalje, *Lirin* odbor je upriličio svečanu predaju diplome Kosti Travnju za njegov 25-godišnji rad u društvu 11. juna 1927. godine

¹⁴ *Narodna židovska svijest* br. 91 (355). Sarajevo: 1. I 1926. 5.

¹⁵ *Narodna židovska svijest*, br. 96 (361). Sarajevo: 12. II 1926. 3.

u prostorijama hotela *Evropa*. Ova svečanost je održana u prisutnosti velikog broja *Lirinih* članova i predstavnika mnogih jevrejskih institucija, kao i drugih pjevačkih društava u Sarajevu.¹⁶

U Sarajevu je 18. novembra 1925. godine održan prvi zajednički koncert *Lire* i srpskog pjevačkog društva *Sloga*. "Ovo je nakon dugog vremena bio prvi slučaj, u Sarajevu, da su sva pjevačka društva istupila zajednički pred širu publiku i već sam taj fakat odaje simptome zdrave i simpatične evolucije vokalne muzike kod nas, te je od velikog značaja po ovu granu kulturnog rada u Sarajevu. Posjeta koncerta bila je veoma dobra. Uz oficijelne ličnosti bili su zastupljeni svi slojevi našega gradjanstva, pogotovo jevrejskog. Sve u svemu, znači ta priredba veliki plus za ova dva društva i za njihove dirigente, g. Kostu Travnja i Lj. Bajca. Bilo bi poželjno, kada bi 'Lira' ohrabrena ovim uspjehom, pregnula na onaj ozbiljni i sistematski rad za koji je predestinirana i koji joj jedino zajamčuje trajni uspjeh na njezinom polju rada. Mi joj to od srca želimo."¹⁷

Vrijedi posebno zabilježiti jedan javni nastup koji je *Lirin* hor imao sa društvom *La Benevolencija* van Sarajeva, ovaj put u Travniku. "Jevreji grada Travnika, visoko cijeneći rad i kulturno nastojanje našega kulturno-prosvjetnog društva 'La Benevolencija' riješiše, da u nedjelju, 7. marta, prirede u prostorijama ovdašnjeg hotela 'Vlašić' veliko koncertno veče, čiji je čisti prihod namijenjen spomenutom društvu. Sarajevsko Jevrejsko pjevačko društvo 'Lira' odazvalo se najpripravnije pozivu Jevreja Travničana, pa će sa svojim potpunim zborom, a pod dirigovanjem svoga dirigenta g. prof. Lj. Bajca sudjelovati kod izvodjenja koncertnog programa."¹⁸ Pod naslovom "S *Lirom* u Travniku" osvrnuo se jedan učesnik te priredbe na nju: "Travnička podružnica 'La Benevolencije' priredila je 7 o.m. veliku zabavu u korist ovog našeg kulturnog društva, te je pozvala i 'Liru' iz Sarajeva, da sa svojim zborom učestvuje na programu zabave. U 'Liri' se opažaju znatni rezultati rada horovodje g. prof. Bajca, koji zaista može da bude zadovoljan sa svojim uspjehom koji se očituje najviše u glasovnoj disciplini i dinamici. Srdačnost i susretljivost, na koju su Sarajlije, a specijalno 'Lira' naišli kod Travničana proizvela je dubok utisak i

¹⁶ "U počast g. Kosti Travnju". *Večernja pošta*, br.1783. Sarajevo: 11. IV 1927. 6.

¹⁷ *Narodna židovska svijest*, br. 85 (349). Sarajevo: 20. XI 1925. 3.

¹⁸ *Narodna židovska svijest*, br. 100 (364). Sarajevo: 5. III 1926. 3-4.

svima će boravak u Travniku ostati nezaboravan.”¹⁹

Lira je sa svojim horom nastupila i na proslavi 40-godišnjice Srpskog pjevačkog društva *Sloga* u Sarajevu 7. i 8. jula 1928. godine. Na proslavi je priređeno i natjecanje prisutnih pjevačkih društava, gdje su *Gusle* iz Mostara, te *Trebević*, *Lira* i *Petar Veliki Oslobođilac* iz Sarajeva bili nagrađeni.²⁰ Sarajevski list *Jevrejski glas* konstatuje da je *Lira* “[...] korporativno pod društvenim barjakom pošla na koncert, te je svojim nastupom i pjevanjem požnjela lijepe uspjehe. Kod nagrađivanja dobila je III nagradu, što je mnogobrojnu publiku iznenadilo!/.”²¹

Upravni odbor *Lire* na svojoj sjednici od 12. jula 1928. donosi jednoglasno zaključak prema kome se “[...] kao štetni po društvo, iz izbora, a i iz društva, isključuju dosadašnji članovi Isidor Baruh, Elias Levi, Buki Šalom Finci, Josef Kaveson, Eliša Levi, Menahem Gaon, Danko Papo, Avram Kabiljo i Haim Montilja zbog kršanja discipline i krnjenja ugleda društvenog. Isključenima pristoji pravo pismene žalbe na prvu redovnu glavnu skupštinu.”²² Naredna Glavna skupština društva zaključuje: “[...]da bi povratak pomenute gospođe bio od interesa po društvo,” te odbor poziva pomenute bivše članove hora (od ranije pomenutih 9 sada je pomenuto 8, bez Bukija Šalom Fincija), da se vrate u pjevački zbor društva. Oni su se tome pozivu najpripravnije odazvali. Izvjestilac *Jevrejskog glasa* je pozdravio ovaj zaključak novog *Lirinog* odbora, smatrajući da je time u *Lirinom* zboru uklonjen spor, koji je mogao da bude po napredak *Lire* samo od štete, a ni u kojem slučaju od koristi.²³

Lira je iste godine, 1928, pod ravnanjem njenog zborovođe prof. Ljube Bajca učestvovala i na sijelu Jevrejskog kluba. Novinski izvještač lista *Jevrejski glas* piše da je *Lira* pokazala na tom nastupu “[...] izvjesnu pojačanost u zboru, a naročito u ženskom dijelu njegovom što nije baš od tolike koristi za cjelokupnost, jer su i prije toga povećanja zbora, tenor i bas zaostajali u jakosti za sopranom i altom. Bez obzira na tu neproporcijalnost, ovaj koncerat ‘Lira’

¹⁹ *Narodna židovska svijest*, br. 101(365). Sarajevo: 12. III 1926. 6.

²⁰ M. “Četrdesetogodišnjica Sloge”. *Pregled, god. II, knj. II, br. 55*. Sarajevo: juli 1928. 138.

²¹ *Jevrejski glas*, br. 26. Sarajevo: 13. VII 1928. 3.

²² *Jevrejski glas*, br. 26. Sarajevo: 13. VII 1928. 4.

²³ *Jevrejski glas*, br. 49. Sarajevo: 2. XII 1928. 4.

je uspio i on spada u red dobrih njenih priredaba”²⁴

Turneja *Lire* od 6. do 14. juna 1928. po Nišu, Skoplju i Solunu, postigla je, prema pisanju sarajevske štampe, grandiozan uspjeh.²⁵ Mada je na svim navedenim koncertima prof. Ljubo Bajac ravnao *Lirrom* na tako dobro uspjeloj turneji, iz izvještaja sa Glavne skupštine *Lire* vidi se da je Bajac dao svoju ostavku u kojoj nije naveden razlog. Društvo je tada izabralo za dirigenta hora Alfreda Pordesa. “On ima mnogo zasluga za napredak i uspjeh zbora u prošloj godini, ali, jer je napustio Sarajevo, društvo se pobrinulo za novog horovođu koga je sretno našlo u muzički autoritativnoj osobi g. Křenaka”²⁶

“Neosporna je činjenica da naše pjevačko društvo zadnjih godina pokazuje konstantan napredak. O tome smo se ponovo osvjedočili na ovogodišnjem koncertu, koje je ‘Lira’ priredila u subotu 11. o.m.j., u Narodnom Pozorištu, i to pred rasprodanom kućom, a pod vrsnim ravnanjem mladog i vrijednog dirigenta g. Alfreda Pordesa. Disciplina zbora, smisao za plastično i dinamično niansiranje pojedinih stavova u svakoj kompoziciji došla je, ovoga puta, do izražaja više nego ikada. G. Pordes preobrazio je ‘Lirin’ zbor time što je, u koliko su mu prilike dopuštale, izjednačio nerazmjer između njegovih dionica te je stvorio jednu harmonijsku cjelinu, koja je glavni uvjet za lijepo zbornu pjevanje,” pisao je muzički kritičar *Jevrejskog glasa*, potpisan sa “drm.” [...] Pod naslovom “Novi uspjeh muzičara G. Alfreda Pordesa” ovaj sarajevski list je pisao da se 7. juna 1928. izvodila u zagrebačkom kazalištu Mocartova opera *Čarobna frula*, koju je sam uvježbao i dirigovao g. Alfred Pordes, apsolvant državne Muzičke akademije u Zagrebu. Ovaj nastup bio je jedna od diplomatskih radnji mladoga i našoj publici poznatoga Sarajlije, pa sve zagrebačke novine jednodušno u najpohvalnijim riječima ističu vrijednost ovoga mladog muzičara.²⁷ O tom *Lirinom* koncertu je pisao i Jovan Palavestra u sarajevskoj *Večernjoj pošti* sljedeće: “Nije čudo što je za ovaj koncerat jevrejskog pjevač-

²⁴ *Jevrejski glas*, br. 3. Sarajevo: 27. I 1928. 5.

²⁵ “Turneja ‘Lire’ u Niš, Skoplje i Solun održana od 6. do 14. juna o.g.”; “Grandiozan uspjeh pjevačkog društva ‘Lire’ na svojoj turneji”. *Jevrejski glas*, br. 22. Sarajevo: 15. VI 1928. 1-3.

²⁶ *Jevrejski glas*, br. 40 (90). Sarajevo: 27. XII 1929. 2. *Jevrejski glas* prethodno je objavio oglas da profesor Edo Křenek, koji je diplomirao na konzervatorijama u Beču i Brnu daje privatne časove za violinu. *Jevrejski glas*, br. 34 (84). Sarajevo: 4. X 1929. 6.

²⁷ *Jevrejski glas*, br. 22. Sarajevo: 15. VI 1928. 2.

kog društva 'Lira' vladalo veliko interesovanje. Plakati, afixirani nekoliko dana pred koncerat, ostavili su utisak agilnijeg i življeg rada u ovom društvu koje se dosada javljalo sa skromnijim vokalnim ambicijama, kako i u pogledu izbora tačaka, tako i u pogledu broja.²⁸ *Jugoslavenski list* zabilježio je između ostalog: "Na nešto preuskom prostoru kojih 70 članova mješovitog pjevačkog zbora nijesu mogli napraviti naročitu simetrijsku sliku, ali disciplina, koju dirigent g. Pordes podržaje u tom zboru, dinamika, i napokon predanost članova i članica zbora lijepoj vokalnoj umjetnosti rezultirali su bez ikakva laskanja – već u prvim tačkama programa zavidnim uspjehom."²⁹

U saopštenju *Lirinog* odbora se ističe da će kao društveni zborovođa u narednoj društvenoj godini djelovati "[...] uvaženi i u našoj sredini po svojim muzičkim uspjesima dobro poznati muzičar g. profesor Křenek. [...] Prvi pjevački sastanak sa novim dirigentom održaće se u ponedjeljak, dne 2. septembra 1929. g., u 20 sati, u društvenim prostorijama, Krekova ul. 1, te se ovim pozivaju svi bivši članovi-ce zbora, da istom neizostavno prisustvuju."³⁰

Prikazujući nekoliko majskih koncerata, održanih u Sarajevu 1930. godine, muzički kritičar časopisa *Pregled* dr. Milan Maraković osvrnuo se i na koncert koji je održala tom prilikom *Lira*. "U koncertu 'Lire' bijaše nagomilano toliko velikih i sadržajnih tačaka da bismo preporučili u buduće više suzdržljivosti. I što se mora pohvaliti, sve su tačke bile izvedene s velikom tehničkom sigurnošću i zamjerno dotjeranom dinamikom. U ovom se vidi vješta ruka dirigenta g. Křeneka. Sam zbor je još donekle nehomogen, naročito ženski. Soprani su slabi, a alti prejaki i u jačoj akcentuaciji osjetljivo neizgladeni to se je vidjelo naročito u Foersterovoj 'Ljubici'; muški zbor dobar, naročito tenori. U glavnom lijep i zamjetan uspjeh,"³¹ zaključio je dr. Milan Maraković.³²

Isti muzički kritičar se osvrnuo i na *Lirin* koncert, održan povodom paljenja hanuka-svjecica. Ta svečanost je pružila *Liri* priliku "[...] da priredi u

²⁸ Palavestra J. "Koncerat Lira". *Večernja pošta*, br. 2365. Sarajevo: 13.V. 1929. 6.

²⁹ Č. "Uspjeli koncerat Lire". *Jugoslavenski list*, br. 112. Sarajevo: 14. V 1929. 4.

³⁰ *Jevrejski glas*, br. 30 (80). Sarajevo: 31. VIII 1929. 4.

³¹ Maraković M. "Majski koncerti u Sarajevu". *Pregled*, god. IV, knj. V, sv.79. Sarajevo: 1. jula 1930. 497.

³² Isti muzički kritičar je prikazao pomenuti koncert *Lire* i u sarajevskoj *Večernjoj pošti*, br. 2680. Sarajevo: 19. V 1930. 3.

novom sefardskom hranu duhovni koncert. Drukčije se ta priredba ne može nazvati, jer je samo vanjski okvir bio liturgijski, a karakter samih kompozicija (izuzev možda Sulcera) potpuno profan i koncertni. Izrazit primjer Beethovenova 'Nebesa slave' i Mendelsonov 'Lamnaceah'. O tomu se mogu stvoriti određen sud jer mi nije poznata jevrejska polifona liturgička glazba, ali po mom mnijenju moglo bi se i moralo naći i u jevrejskoj liturgičnoj polifoniji stvari više eklezijastičkog karaktera koje jedino spadaju u okvir liturgije i po glazbenom sadržaju a ne samo po tekstu. Izvađanje samo tehnički vrlo dotjerano i u predavanju uspjelo, pratnja na harmoniji – manje. Pohvaliti se mora naročito i to da su skoro sve stvari solidno uvježbane u razmjerno kratkom vremenu” - ističe na kraju Maraković, ne dajući čitaocu ovog sarajevskog časopisa podatak o tome ko je dirigovao *Lirinim* horom.

Muzički kritičar *Pregleda* Jovan Palavestra javio se u majskom broju časopisa sa prikazom koncerta *Lire*, održanog 25. maja 1930. Taj koncert je bio sastavljen od isključivo jugoslovenskih kompozicija, starijih i modernista, što je kritičar ocijenio kao vrlo pohvalno. “Mora se priznati da je ovim koncertom 'Lira' domašila liniju kojoj ona u posljednje nekolike godine sa zapaženom ambicijom stremi. To je ona linija, onaj nivo na kome jedno društvo želi da izmakne tradiciji, onom uskom programu zabavnog i lokalnog karaktera, i da svoj hor, i publiku koja ga rado sluša, prilagodi umetničkim nastojanjima. Tako 'Lira', uz 'Slogu' i 'Trebević' – a i skromni ali valjani 'Proleter' ne ustupa tomu – podiže umetnički nivo svojih pevačkih savladavanja i ulazi u rang društava čije je pevanje ka višem postavljeno na dobru volju za čisto umetničkom afirmacijom. Horom *Lire* je dirigovao na ovom koncertu Beluš Jungić. Horovođa 'Lire' g. B. Jungić, pedantan i savestan, rutiner i marljiv, nastojaće, uvereni smo, da ovaj hor, koji raspolaže dobrim pevačkim materijalom, privikne na intenzivan rad u pravcu postizavanja ujednačenosti deonica, u pravcu njegovanja muzikalnosti, vežbanja sluha za sigurnost intonacije, da ga privikne na pravilniju i jasniju dikciju i ekonomisanje dahom. Poslednji koncert je dokazao da je ovaj hor, po svojim još neiskorištenim vrednostima, vrlo blizu ovih osobina, da je kadar da bude disciplinovan za dinamiku i polifonske smelosti modernista. Svoju punoću zvučnosti i svežinu glasova hor je pokazao u kompozicijama Gotovca (*Koleda*) i Mokranjca (*Kozar*), naročito ovog poslednjeg, jer se *Kozar* može ubrojiti u najuspelije što je ovaj valjani hor do danas

pružio svojoj publici.”³³

17. juna 1931. godine *Lira* posjećuje Beograd “[...] i time uzvraća posjetu Srpsko-jevrejskom pjevačkom društvu od godine 1912. Boravak ‘Lire’ u Beogradu ima svoje posebno značenje i naročitu važnost. Pružila se mogućnost da se i sa nejevrejske strane istakne koliko je u nacionalno-jugoslovenskom pogledu rad ‘Lire’ bio u prošlosti jak i aktivan. Štampa prijestolnice posvetila je ‘Liri’ lijepu pažnju, a isto tako i predstavnici Jugoslovenskog pjevačkog saveza.”³⁴ Gostovanje *Lire* u Beogradu budno su pratili i *Večernja pošta*³⁵ i *Jugoslavenski list*.³⁶

O koncertu koji je priredila *Lira* u aprilu 1933. godine pisao je u *Pregledu* muzički kritičar potpisan sa “R.-P.” On je istakao da je za ovaj *Lirin* koncert vladalo upravo ogromno interesovanje. Koncert je bio “[...] odlično posećen i pružio publici jedno iznenađenje koje je naišlo na one hvale i izraze koji su od presudnog značaja za afirmaciju i vokalni razvitak naše ‘Lire’. Pa ipak, ono što je ‘Lira’ svojim slušaocima pružila na ovom koncertu, izlazi iz okvira onih očekivanja i onih vokalnih eksperimenata koje smo dosad slušali od ‘Lire’. Izvođeci veliki oratorij, Jeftajevu zakletvu od P.H. Sattnera, uz Filharmoniju i solističke tačke, ‘Lira’ je zakoračila u nešto poduzimljivije i smelije, u ovaj požrtvovani rad koji je obično krunisan uspehom”. Autor prikaza je na kraju izrazio i opšti utisak koji je ponio sa ovog koncerta. “Hor ‘Lire’ se je, pod rukom g. Beluša Jungića, znatno muzički disciplinovao i postao vrlo osetljiv i ambiciozan za finija dinamička šaranja i senčenja; postignuta je ujednačenost

³³ *Pregled, god. VI, knj. VIII, sv. 101*. Sarajevo: maj 1932. 272-273.

³⁴ “Koncertu u Beogradu prisustvuju kompozitori čija su se djela na koncertu izvodila: Slavenski i dr. Miloje Milojević. O koncertu su se pohvalno izrazili svi muzički kritičari Beograda”. vidi: Pinto A. 1966. 183.

³⁵ *Večernja pošta* je objavila ove notice o gostovanju *Lire* u Beogradu: “Turneja Lire. Odlazak večeras u 11 sati.” *Večernja pošta, br. 3001*. Sarajevo: 11.VI 1931. 4; “Ispraćaj Lire”. *Večernja pošta br. 3002*. Sarajevo: 12.VI.1931. 4; “Lira u Beogradu”. *Večernje novine, br. 3004*. Sarajevo:15. VI 1931.1; “Beogradska štampa o Liri”. *Večernja pošta, br. 3005*. Sarajevo: 16.VI 1931. 5. i “Doček Lire”. *Večernja pošta, br. 3008*. Sarajevo: 19. VI 1931. 4.

³⁶ *Jugoslavenski list* je objavio sljedeće notice o gostovanju *Lire* u Beogradu: “Odlazak Lire na turneju”. *Jugoslavenski list, br. 141*. Sarajevo: 12. VI 1931. 5; “Doček Lire u Beogradu”. *Jugoslavenski list, br. 143*. Sarajevo:14. VI 1931. 5; “Povratak Lire. Sprema se srdačan doček”. *Jugoslavenski list, br. 148*. Sarajevo: 19.VI 1931. 5. i “G. Dr. R: Papo o turneji Lire”. Sarajevo:20 VI 1931. 5.

u omeru snaga pojedinih deonica, kao što je primećena i sigurnija, pouzdanija intonacija. To su sve nove crte na vokalnoj fizionomiji 'Lire'. To su, uostalom, one crte koje joj jamče napredak i uspeh, što je bilo očevidno na ovom poslednjem koncertu."³⁷

Sarajevski listovi su registrovali i gostovanje *Lire* u Hrvatskoj, priređeno u maju 1933. godine. *Jugoslavenski list* i *Večernja pošta* su u svojim februarskim brojevima objavili zaključke odbora *Lire* o tom gostovanju, a o samoj turneji je pisao samo *Jugoslavenski list*, jer tada *Večernja pošta* nije više izlazila.³⁸

O koncertu *Lire*, održanom 13. maja 1936. pisao je u *Pregledu* Jovan Palavestra: "Dirigent hora, g. Beluš Jungić - ne bez razloga renomiran kao vrlo dobar rutiner u instrumentalici i još bolji dirigent sarajevske filharmonije - ovim koncertom je, kao dirigent pevačkog hora, ostao u senci svoje sopstvene figure, koju mi tako rado sretamo za dirigentskim pultom u orkestru Filharmonije. [...] Što se samog programa tog koncerta tiče, Palavestra je izrazio mišljenje da je on 'po svojoj kratkoći i nesintetičnosti', prilično 'izneverio simpatičnu tradiciju ovoga vrednog društva'. [...] 'Imali smo utisak' - produžava autor ovog teksta svoju misao - 'kao da se nije tačno odmerilo u kome je pravcu upućena pevačka dispozicija hora. Ako ostavimo na stranu harmonizatorski uspela i za našu publiku zanimljiva (jer nisu bile poznate) 'palestinske sugestije', - to ostaje pitanje opravdanja onih 'napeva istočnih Jevreja', koje je g. Jungić harmonizatorski 'povezao' u svoju 'Drugu rapsodiju'.³⁹ "Istočno-jevrejski 'jidiš' se obreo u Mokranjčevoj rukovetskoj 'odori' otprilike onako kako bi se snašao, na primer, jedan Englez u - bosanskim šalvarama [...] Ako u tim napevima i postoji nešto od folklorne vrednosti ili stila, to se je istopilo na jednoj sasvim drugoj 'vatri', u ovom slučaju, promašenom dobronamernošću g. Jungića, na 'tihom žaru' balkanskog melosa. Stoga je razumljivo, da hor 'Lire', inače kompaktan i dovoljno homogen (naročito kod ženskih deonica koje pri-

³⁷ *Pregled, god. VII, knj. IX, sv. 112*. Sarajevo: april 1933. 237.

³⁸ O turneji *Lire* po Hrvatskoj objavio je *Jugoslavenski list* sljedeće notice: "Turneja 'Lire' po Hrvatskoj. Zbor odlazi na put 4. maja". *Jugoslavenski list, br. 106*. Sarajevo: 22. IV 1933. 5; "Odlazak 'Lire' na turneju". *Jugoslavenski list, br. 115*. Sarajevo: 4. V 1933. 5. i "Uspjeh 'Lire' u Zagrebu". *Jugoslavenski list, br. 119*. Sarajevo: 9. V 1933. 5.

³⁹ Aluzija na kompoziciju Beluša Jungića: "G. Beluš Jungić, poznati dirigent i kompozitor komponovao je 'II rapsodiju' iz motiva napjeva u 'Jidiš' žargonu poljskih Jevreja". *Jugoslavenski list, br. 132*. Sarajevo: 6. VI 1935. 5.

brano dominiraju), nije mogao da se dinamički snađe u tom prurušavanju, u tom kalemljenju tmurnog 'jidiša' na našu balkansku raspevanost, svu od boje orijentalnog sentimenta. Najzad, to 'povezivanje' napeva još uvek pretstavlja više materijal za kakav nepretenciozani karišik." Autor na kraju ističe: [...] da je 'koncert Lire', s programom koji je bio kratak (za jednu godinu dana), i bez jedne određene linije, ostao, ipak, izvan domašaja ovoga marljivog hora, koji je kvalitativno znatno napredovao, i kome je, baš zbog toga, trebalo pružiti priliku da dođe do svoga pravog i punijeg, zasluženog izraza."⁴⁰

Da li kao rezultat ovakvog kritičkog prikaza ili iz nekih drugih razloga, u *Liri* je te godine došlo ponovno do promjene dirigenta hora.⁴¹ *Jevrejski glas* navodi da se *Lira* upravo te godine našla u veoma teškoj situaciji. U jednom nepotpisanom članku se konstatuje da odbor *Lire*, "[...] osvjedočivši se da ta zajednica, ti članovi i prijatelji, intelektualci a i širi slojevi građanstva u posljednje vrijeme ne posvećuju pažnju njenom radu kako to ona zaslužuje, ne posjećuju njene priredbe, ne daju joj podrške, ni moralne ni materijalne, ne našavši oslonca za svoj rad u redovima građanstva, dekuražiran i ogorčen za ovaj nehat, dakle, odbor 'Lire' se nosi mišlju da podnese kolektivnu ostavku."⁴² Poslije 15 dana isti sarajevski list se javio sa kraćom viješću da *Lira* ipak radi. "Danas, momentano, 'Lira' vrlo predano radi i sprema svoj veliki godišnji koncerat koji će se održati 13. maja o.g., a koji će biti, sudeći po spremanom programu jedan od najboljih 'Lirinih' koncerata. Ali, i pored ovog spremanja, još nije konačno riješeno da li će 'Lira' nastaviti s ovim radom. Odbor radi i sprema koncerat da ne bi gubio vremena, ali od naših opština, društava i građanstva zavisi, da li će se taj koncerat održati, a i 'Lira' uopšte."⁴³ Na rasplet situacije oko *Lire* nije se dugo čekalo. *Jevrejski glas* javlja da je Sefardska opština u Sarajevu sprovela anketu o finansijskom saniranju *Lire*, te da je održan sastanak 16. aprila 1936, kome su prisustvovali predstavnici obiju opština, Sefardske i Aškenaske, *La Benevolencije*, *Hevre kedoše*, Mjesne cionističke or-

⁴⁰ *Pregled, god. X, knj. XII, sv. 148-149*. Sarajevo: april-maj 1936. 268-270.

⁴¹ Prikazujući pomenuti *Lirin* koncert, kritičar *Jevrejskog glasa*, potpisan sa 'Ziju', konstatuje: "prema prošloj godini opet snažan napredak Lire". *Jevrejski glas, br. 20 (424)*. Sarajevo: 15. V 1936. 7.

⁴² *Jevrejski glas, br. 12 (416)*. Sarajevo: 20. III 1936. 7.

⁴³ *Jevrejski glas, br. 14. i 15. (418-419)*. Sarajevo: 5. IV 1936. 16.

ganizacije, Društva *La Humanidad*, *Wiza*, Aškenaskog gospojinskog društva *Mizgavladaha*, *Ezra-becarota* i *Kanfe Jona*. *Liru* su predstavljali predsjednik dr. Silvio Baruh i tri odbornika. "Ova anketa, na kojoj su se pretstavnici svih prisutnih institucija izjasnili za neophodno održanje 'Lire', daće, bez sumnje, poleta i snage odboru 'Lire' da ustraje u radu, a našem građanstvu će dokazati, da je njegova dužnost da potpomaže 'Liru' u svim njenim pothvatima i da joj ukazuje pažnju koju ona i zaslužuje."⁴⁴

Za novog dirigenta *Lirinog* hora izabran je Ivan Demetar.⁴⁵ O prvom nastupu Demetra u tom svojstvu pisao je *Jevrejski glas* u decembru 1936. godine. Makabejske svečanosti Mjesne cionističke organizacije u Sarajevu koje će se održati 12. decembra 1936. biće popraćene izvođenjem *Hebrejske svite* - I. dio "[...] koju je za zbor 'Lire' udesio društveni dirigent g. Demetar."⁴⁶ Objavljujući program te svečanosti u cjelini, list naglašava prisustvo novog dirigenta.⁴⁷

Dvije godine kasnije *Lira* je učestvovala i na proslavi 50-godišnjice postojanja i rada Srpskog pjevačkog društva *Sloga* u Sarajevu, gdje je na Jubilarnom koncertu mješoviti hor *Lire* pjevao "Psalm 150."⁴⁸ U Spomenici *Sloge* nalaze se i tekstovi o svakom pjevačkom društvu koje je učestvovalo na *Sloginoj* jubilarnoj proslavi 1938. godine. Tekst o *Liri* sadrži kratku restrospektivu osvrta na rad društva, ističe značaj turneje u Nišu, Skoplju i Solunu od 1928, čiji su koncerti bili donijeli "društvu veliki ugled", a zatim govori i o *Lirininim* dirigentima. "Prvi horovođa *Lire* bio je g. Kosta Travanj koji je u njoj djelovao skoro punih 30 godina, sve do 1925. godine. Od te godine nadalje bili su dirigenti hora gospoda Ljubo Bajac, Alfred Pordes i Beluš Jungić."⁴⁹ Današnji dirigent je gospodin Ivan Demeter, koji je zbor preuzeo prije nekoliko godina."⁵⁰ "Danas

⁴⁴ *Jevrejski glas*, br. 17. (417). Sarajevo: 24. IV 1936. 8.

⁴⁵ "Dirigent Lire". *Jugoslavenski list*, br. 223. Sarajevo: 22. IX 1936. 5.

⁴⁶ *Jevrejski glas*, br. 48 (452). Sarajevo: 4. XII 1936. 8.

⁴⁷ *Jevrejski glas*, br. 49 (453). Sarajevo: 11. XII 1936. 8.

⁴⁸ Na istom koncertu Demetar je dirigovao i mješovitim horom *Trebević*, te muškim horom Muslimanskog pjevačkog društva *Narodna uzdanica*. Tako piše u programu Jubilarnog koncerta, objavljenom u Spomenici *Sloge* iz te godine.

⁴⁹ Čitalac će primijetiti da je ovdje ispušteno da se spomene i *Lirin* dirigent Edo Kfenek.

⁵⁰ Osim u *Liri*, Kosta Travanj je, kao što je već rečeno, bio i dirigent *Sloge* i *Proletera*. Takođe, Ljubo Bajac i *Sloge*; Beluš Jungić je dirigirao i Sarajevskom filharmonijom i u Narodnom po-

hor 'Lira' broji oko 65 pjevača. On je na dostojnoj visini, te spada u red onih pjevačkih društava koja su znatno kulturno zadužila Sarajevo i Bosnu."⁵¹

Svoj najveći uspjeh na turnejama *Lira* je postigla 1934. godine na gostovanju u Palestini. Pripreme za gostovanje započele su od "9. aprila 1934. godine Lira se spremila da posjeti još i Palestinu koja je tada bila mandatno područje pod britanskim protektoratom. Na tome putu davala je više koncerata po raznim mjestima Palestine (Haifa, Nahalal, Tel Aviv, Petah Livka i još nekoliko kibuca). Na put je išao cjelokupan hor sa 101 članom, predsjednikom Albertom Kajonom, dirigentom Jungićem i počasnim dirigentom Kostom Travnjem."⁵² Odlazak Koste Travnja na *Lirinu* turneju po Palestini, što je očigledno trebalo da znači ukazivanje posebne pažnje Travnju za njegov dugogodišnji dirigentski rad u *Liri*, loše je prokomentarisano u jednom nepristojnom novinskom napisu koji se pojavio u *Jugoslavenskom listu*.⁵³ *Lirina* turneja po Palestini pružila je priliku da Palestinu obiđe tada i Jovan Palavestra, književnik, novinar i muzički kritičar. On je održao i predavanje o Palestini.⁵⁴ Treba, na kraju, u vezi sa tim *Lirinim* gostovanjem istaći da je jedan njen dio i filmski snimljen.⁵⁵ U citiranoj *Sloginoj* spomenici iz 1938. godine kaže se da je pohod u Palestinu bio jedna od najznačajnijih turneja *Lire*. "Na ovom putu 'Lira' je ostala gotovo mjesec dana (april 1934), te je u mjestima i jevrejskim kolonijama Palestine prvi put pronijela melodiju naše pjesme i naše kompozicije."⁵⁶

Posebno poglavlje u djelovanju *Lire* između dva svjetska rata predstavljaju *Lirini* jubileji kojih je u pomenutom vremenskom period bilo tri. Bile su to proslave dvadesete, dvadeset pete i tridesete godišnjice rada ovog Jevrejskog

zorištu, a Alfred Pordes je bio dirigent i u Narodnom pozorištu u Sarajevu.

⁵¹ *Srpsko pjevačko društvo "Sloga" u Sarajevu o pedesetogodišnjici 1888-1938*, Sarajevo: O Duhovima 1938. 22-28.

⁵² Pinto A. 1966. 183.

⁵³ "Zašto je K. Travanj išao u Palestinu?" *Jugoslavenski list*, br. 110. Sarajevo: 12. V 1934. 6.

⁵⁴ "G. Jovan Palavestra govori o novoj Palestini." *Jugoslavenski list*, br. 113. Sarajevo: 16. V 1934. 5.

⁵⁵ "G. Rafael R. Atijas snimio je filmski razne scene i momente sa 'Lirine' turneje po Palestini." *Jugoslavenski list*, br. 111. Sarajevo: 13. V 1934. 5.

⁵⁶ *Srpsko pjevačko društvo "Sloga" u Sarajevu o pedesetogodišnjici 1888-1938*. Sarajevo: o Duhovima, 1938. 28.

pjevačkog društva. U vezi sa prvom proslavom glavni odbor je već 1920. godine, a to će reći godinu dana prije te proslave, obavijestio javnost da je *Lira* "[...] nakanila prirediti u proljeće iduće godine jubilarnu proslavu svog 20-godišnjeg opstanka 'i da društvo' smatra shodnim, da izjavi, da radi priprema za ovu proslavu, do priređivanja iste, ne može sudjelovati na nikakvoj priredbi bilo kojeg društva."⁵⁷ U jednoj novinskoj vijesti je rečeno da će se proslava održati 20, 21. i 22. maja 1921. "Tom prilikom darovaće naše požrtvovne sarajevske jevrejske gospođe 'Liri' društveni barjak, koji će se u hramu posvetiti. Proslava 20-godišnjice 'Lire' i posveta barjaka daće svima Židovima Bosne i Hercegovine prilike da iskažu čast i pažnju tome našem kulturnome društvu koje je uvijek bilo na visini, te je znalo da vrši na svoj osobiti način tešku, ali isto tako časnu zadaću."⁵⁸ Dva dana poslije održane proslave *Lirin* odbor je smatrao potrebnim da objavi zahvalu, upućenu svim učesnicima jubileja. U njoj je konstatovano da "[...] 20, 21. i 22. maj 1921. najočitije dokazuju, da nam je 'Lira' potrebna, oni nadalje dokazuju, naše jevrejstvo shvata važnost ovog društva, oni su nam konačno zalogom, da će 'Lira' u buduće živjeti i napredovati."⁵⁹

Kao što je to učinjeno i prilikom proslave 20-godišnjice *Lire*, odbor Društva je obavijestio javnost "[...] da bi se što prije realizovao mandat o proslavi 25. god. jubileja primljen od glavne skupštine, i obzirom na velik i težak material koji se ima u tu svrhu savladati, odbor zaključuje da društveni hor do izvršenja tog mandata javno ne nastupa."⁶⁰ Proslava ovog jubileja održana je tek 1. i 2. aprila 1927. godine; dakle, poslije isteka 25 godina od početka djelovanja *Lire*. Prvi dan održana je u jevrejskom hramu svečana služba božja uz sudjelovanje nadkantora Altarca i mješovitog zbora *Lire* pod ravnanjem počasnog horovođe Koste Travnja. Drugi dan proslave, 2. aprila iste godine, *Lira* je u svečanoj sali Gradske vijećnice priredila koncert. Horom je ovaj put dirigovao novi dirigent *Lire* profesor Ljubo Bajac.⁶¹ Osvrćući se na *Lirin* jubilej,

⁵⁷ *Židovska svijest*, br. 104. Sarajevo: 31. XII 1920. 4.

⁵⁸ *Židovska svijest*, br. 121. Sarajevo: 20. IV 1921. 4.

⁵⁹ *Židovska svijest*, br. 125. Sarajevo: 27. V 1921. 5.

⁶⁰ "Objava Lire". *Narodna židovska svijest*, br. 130 (394). Sarajevo: 8. X 1926. 4.

⁶¹ *Narodna židovska svijest*, br. 156 (420). Sarajevo: 1. IV 1927. 3.

sarajevski list *Narodna židovska svijest* piše da je koncert započeo pjevanjem *Lirinog Mota* u interpretaciji mješovitog zbora koji je brojao oko 60 lica: "Zbor se ove večeri predstavio kao potpuno izgrađena zajednica, koja je shvatila svoj zadatak. U tome, bez sumnje, imade mnogo zasluge društveni horovođa profesor g. Ljubo Bajac, kojemu je uspjelo, da u zbor unese željeznu disciplinu, bez koje se ne da zamisliti uspjeh u pjevačkom zboru. Zbor je izišao potpuno spremljen i tako dostojno reprezentovao jubilarca."⁶² O proslavi 25-godišnjice postojanja i rada *Lire* pisali su i sarajevski informativni listovi *Večernja pošta*⁶³ i *Jugoslavenski list*.⁶⁴

U međuratnom periodu *Lira* je upriličila i proslavu svoga 30-godišnjeg postojanja i rada. O tome javljaju *Jevrejski glas*, *Jugoslavenski list*, *Večernja pošta* i drugi. Prema podacima iz tih listova, proslava 30-godišnjice djelovanja *Lire* održana je u Sarajevu 6. juna 1931. godine, kada je priređen jubilarni koncert *Lire*. "Jevrejsko pjevačko društvo 'Lira' slavi ovih dana 30-godišnjicu svoga postanka. Od skromnih početaka iz god. 1894. kad je društvo osnovano inicijativom Rafaela Pesaha, 'Lira' se u toku ove tri decenije podigla do jakog umjetničkog pjevačkog hora. Prve godine, kao što je to uvijek u ovakvim akcijama, bile su godine kolebanja. Njen pravi rad u punom smislu riječi počinje 1900. god. kad je društvo dobilo statute i kad je izabran odbor na čelu sa g. Leonom J. Finci. 'Lira' je u to doba popunila društvenu prazninu u životu sarajevskih Jevreja i izvršila odlično tu svoju misiju. U cionističkom pokretu, koji je baš u ono doba pokrenuo dr Hercl članovi 'Lire' učestvovali su također aktivno." [...] Autor napisa u *Jugoslavenskoj pošti* ističe da *Lira* ima prve zasluge za cionizam u Sarajevu, njen rad je posljednjih godina vrlo intenzivan i obiman, te i da *Lira* "[...] danas stoji u redu naših najboljih horova."⁶⁵ Izvještaj sa jubilarne proslave u Narodnom pozorištu *Jugoslavensta pošta* detaljno opisuje naglašavajući izvanredan program koji je izveo hor 'Lire' pod dirigovanjem

⁶² *Narodna židovska svijest*, br. 157 (421). Sarajevo: 8. IV 1927. 2.

⁶³ "Jubileum Lire". *Večernja pošta*, br. 1723. Sarajevo: 30. III 1927. 6. i "Proslava Lire". *Večernja pošta*, br. 1725. Sarajevo: 1. IV 1927. 7.

⁶⁴ "25-godišnjica Lire". *Jugoslavenski list*, br. 75. Sarajevo: 31. III 1927. 4. i "Jubilej Lire. Sa jubilarnog koncerta Jevrejskog pjevačkog društva Lire". *Jugoslavenski list*, br. 79. Sarajevo: 5. IV 1927. 5.

⁶⁵ "30 godina rada Lire". *Jugoslavenska pošta*, god. III, br. 612. Sarajevo: 6. VI 1931.3.

gospodina Ljube Bajca sa vanrednom dotjeranošću i na opšte zadovoljstvo prisutnih. Posebno je istaknuto – “[...] posjeta jubilarnom koncertu *Lire* bila je vrlo dobra i na njoj bilo zastupano svo kulturno Sarajevo, te da je stoga jubilarno veče *Lire* završeno na najljepši način.”⁶⁶ Proslava 30-godišnjice djelovanja *Lire* pružila je tom pjevačkom društvu povod i da objavi spomenicu o dotadašnjem djelovanju *Lire*. U izvještaju sa jubilarne skupštine *Lire* održane 27. decembra 1931. godine, objavljenom u sarajevskom *Jugoslavenskom listu*, ne pominje se, međutim, ni jednom riječju da je u okviru obilježavanja te jubilarne godišnjice *Lira* objavila i spomenicu o svom dotadašnjem radu.⁶⁷

Između dva svjetska rata *Lira* je, osim samostalnih ili zajedničkih nastupa sa drugim pjevačkim društvima,⁶⁸ po brojnim navodima sarajevske štampe, jevrejske i nejevrejske, priređivala mnoge zabave sa plesom, sijela, čajanke, namijenjene prvenstveno društvenom članstvu, a organizovala je i makabejske i purimske svečanosti. Naročito se istakla priređivanjem brojnih reduta. Izvještavajući sa jedne od tih reduta, sarajevska *Narodna židovska svijest* konstatuje da je *Lirina* reduta, priređena 11. marta 1925. u svim prostorijama Narodnog pozorišta, “[...] i ovog puta potpuno uspjela i aranžmanom i odazivom publike, koja je redutu posjetila u velikom broju uprkos toga, što je bio djelatni dan [...] Na koncertu pjevačkih društava, koji je priređen u ponedjeljak, 7. septembra u Narodnom pozorištu, a povodom proslave hiljadugodišnjice Hrvatskog Kraljevstva, sudjelovalo je i jevrejsko pjevačko društvo ‘Lira’. Pjevala je ‘Pjesme iz mladosti’ od Joksimovića. Uspjeh ‘Lira’ bio je doličan. Mi smo na ovoj proslavi mogli ponovno vidjeti, da bi ‘Lira’ sa malo više volje i predanosti mogla stupiti u red prvorazrednih pjevačkih društava.”⁶⁹ “Kako je poznato, ‘Lirine’ redute spadaju među najotmjenije, pa se i ove godine opaža u svim jevrejskim krugovima osobito interesovanje za ovu priredbu. Ovih dana sastaje se naročiti odbor gospođa i gospođica, koji će svojim savjetom i iskustvom poraditi, kako bi i ovogodišnja ‘Lirina’ reduta pružila posjetiocima sve ono, što se s pravom i očekuje. [...] Lijep dojam proizveo je ulazak maski - njih preko

⁶⁶ “Jubilarna proslava Lire!” *Jugoslavenska pošta, god. III, br. 613*. Sarajevo: 8. VI 1931. 3.

⁶⁷ “Sa jubilarna skupšte Lire”. *Jugoslavenski list, god. XIV, br. 336*. Sarajevo: 28. XII 1931. 3.

⁶⁸ *Srpsko pjevačko društvo “Sloga” u Sarajevu o pedesetogodišnjici 1888-1938*. Sarajevo: O Duhovima 1938. 28.

⁶⁹ *Narodna židovska svijest, br. 76 -77(340-341)*. Sarajevo: 17. IX 1925. 3.

stotinu - od kojih je bilo mnogo i ukusnih i originalnih. Takođe je vrlo uspjela slika 'Noć u Veneciji', koju su izvela gg. braća Tolentino sa jednom malom ali skladnom grupom. Ples, živahnost u buffetima i ostalim krasno dekorisanim prostorijama kao i ugodno raspoloženje, trajalo je do u jutro, te je bez sumnje s uspjehom ove redute zadovoljna i publika kao i marni priređivački odbor."⁷⁰ *Narodna židovska svijest* zdušno unaprijed obavještava gdje će se i kada prirediti reduta.⁷¹

Što se održanja čajanki tiče, jedna kratka notica u štampi najavljuje i "[...] važan zdogovor glede otvaranja jednog plesnog tečaja za pjevačice i pjevače zbora,"⁷² što je pokazivalo na svoj način želju odbora *Lire* da i tim putem održi zbor na okupu. U novembru 1940. *Lira* prima i nove pjevače i pjevačice za svoj zbor.⁷³

Svoj posljednji koncert dala je *Lira* sudjelujući na simfonijskom koncertu Sarajevske filharmonije pod dirigovanjem dr. Oskara Danona.⁷⁴ Uspješna saradnja sa Oskarom Danonom⁷⁵ bila je vjerovatno i razlog što su u *Lirinim* prostorijama održavane i probe i neki interni nastupi *Collegium artisticuma*.

Sarajevska štampa je redovno pratila i održavanje godišnjih skupština *Lire* na kojima su podneseni izvještaji o djelovanju društva za prethodnu godinu, vršen izbor nove uprave i razmatrana aktuelna pitanja iz djelokruga rada *Lire*. Posebnu pažnju privlači novinski izvještaj sa godišnje skupštine *Lire*, održane

⁷⁰ *Narodna židovska svijest*, br. 51 (315). Sarajevo: 20. III 1925. 5.

⁷¹ "Ovogodišnja reduta 'Lire' priređuje se u subotu 13. marta o.g., u svim prostorijama Hotela Evrope". *Narodna židovska svijest*, br. 99 (363). Sarajevo: 26. II 1926. 3.

⁷² *Narodna židovska svijest*, br.86 (350). Sarajevo: 27. VI 1925. 3.

⁷³ "Jevrejsko pjevačko društvo 'Lira' prima nove pjevače i pjevačice za svoj zbor". *Jugoslavenski list*, br. 209. Sarajevo: 4. XI 1940. 5.

⁷⁴ "Sarajevska filharmonija. Srijeda, 4. decembra 1940. u Narodnom pozorištu. Simfonijski koncert uz sudjelovanje jevr. pjev. društva 'Lira'. Dirigent: Dr Oskar Danon." *Jugoslavenski list*, br. 280. Sarajevo: 26. XI 1940. 6.

⁷⁵ "Za razliku od većina sarajevskih umjetničkih društava, Collegium artisticum nije imao svoje vlastite prostorije u kojima bi mogao pripremati javne priredbe i obavljati druge aktivnosti. Višestruka djelatnost Collegiuma odvijala se u zgradi u sadašnjoj ulici Čemaluša br. 1 u kojoj su se nalazile prostorije Jevrejskog pjevačkog društva 'Lira' i Sarajevske filharmonije u čijem sastavu je i radio Collegium kao jedna njena sekcija." *Collegium artisticum* 1939. Sarajevska zima. Sarajevo: 1992. 39.

u Sarajevu 25. maja 1920. godine. Označena kao jedna od najvažnijih godišnjih skupština *Lire* do tog trenutka, novinski izvještač je objasnio u čemu se sastoji njen značaj. "Na ovogodišnjoj glavnoj skupštini, iznio je sam odbor predlog koji odgovara današnjem duhu vremena, tj. da se pravila društva, po kojima je isto isključivo sefardskog karaktera, promijene, te da se društvo reformira u jevrejsko pjevačko društvo. Glavna skupština primila je ovaj predlog sa oduševljenjem i jednoglasno ga je usvojila."⁷⁶ Na sličnu misao navratice se novinski izvještač sa *Lirine* godišnje skupštine, održane u Sarajevu 1933. godine ističući *Lirine* zasluge za zbližavanje Sefarda i Aškenaza, što je posebno istaknuo i u samom naslovu svoga izvještaja.⁷⁷

Četrdesetogodišnji rad Jevrejskog pjevačkog društva *Lira* u Sarajevu naglo je prekinut 1941. godine. Najplodniji period toga rada, onaj između dva svjetska rata, bio je ispunjen raznovrsnom djelatnošću i značajnim rezultatima toga društva. Rezultati aktivnosti *Lire* su ujedno bili i među najboljim ostvarenjima postignutim u kulturnom životu Jevreja Sarajeva i Bosne i Hercegovine u cjelini tokom dvadesetog vijeka.

IZVORI I LITERATURA

a. Novine i časopisi:

- *Židovska svijest*, Sarajevo
- *Narodna židovska svijest*, Sarajevo
- *Jugoslavenski list*, Sarajevo
- *Večernja pošta*, Sarajevo
- *Jevrejski glas*, Sarajevo
- *Jugoslovenska pošta*, Sarajevo
- *Pregled*, Sarajevo

b. Knjige i članci:

- *Collegium artisticum 1939*. Sarajevo: 1992. Sarajevska zima.

⁷⁶ *Židovska svijest*, br. 76. Sarajevo: 4. VI 1920. 3.

⁷⁷ "Za intenzivniji rad 'Lire'. Sa skupštine jevrejskog pjevačkog društva 'Lira'. 'Lirine' zasluge za zbližavanje i stapanje Aškenaza i Sefarda". *Jugoslavenski list*, br. 144. Sarajevo: 8. VI 1933. 6.

- Kruševac T. 1966. "Društvene promene kod bosanskih Jevreja za austrijskog vremena". u: *Spomenica: 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu (1566-1966)*. Sarajevo: Odbor za proslavu 400-godišnjice dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu.
- Pejanović Đ. 1929. "Kulturno-prosvetno-socialna društva u Bosni i Hercegovini za vreme austriske vladavine". *Pregled, god. III, knj. IV, sv. 82*. Sarajevo:
- Pinto A. 1966. "Jevrejska društva u Sarajevu." u: *Spomenica: 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu (1566-1966)*. Sarajevo: Odbor za proslavu 400-godišnjice dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu.
- Pinto A. 1987. *Jevreji Sarajeva i Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- *Spomenica: 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu*. Sarajevo: 1966. Veselin Masleša.
- *Srpsko pjevačko društvo "Sloga" u Sarajevu o pedesetogodišnjici 1888-1938*. Sarajevo: O Duhovima 1939.
- Šarac N. 1955. "Sindikalni pokret u Bosni i Hercegovini od 1919. godine." Sarajevo: Narodna prosvjeta.

SUMMARY

THE JEWISH SINGING SOCIETY "LIRA" IN SARAJEVO

The Sarajevo Jewish Singing Society *Lira* was founded in 1901 and it was the only such society in Bosnia and Herzegovina. *Lira* was active until 1941 and has never been renewed again. In 1920, *Lira* became a joint singing society that gathered all the Jewry of Sarajevo (i.e., both Sephardic and Ashkenazi Jews)

The conductors of *Lira*, Kosta Travanj, Ljubo Bajac, Alfred Pordes, Edo Krenek, Beluš Jungić and Ivan Demetar greatly contributed to the enviable results achieved by the society as part of the cultural events held in Sarajevo, Travnik, Banja Luka, Belgrade, Zagreb, Skoplje as well as of other Bosnian.-Herzegovinian and Yugoslav towns: It should be noted that their concerts were also held in several towns in Palestine were also highly acclaimed.

As soon as other ethnic communities of Bosnia and Herzegovina established their singing societies, *Lira* started performing together with

them. *Lira* played a crucial role in bringing closer together the Sephardic and Ashkenazi communities and their associations. In addition to these activities and achievements, *Lira* contributed to the advancement of the music culture in the towns of Bosnia and Herzegovina and in the towns of Yugoslavia.

Key words: Lira, Jews, Jewish Singing Society, Sarajevo